

Mániás depressziós magyar diplomácia Trianon előtt*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.4.7>

Ha egy recenzensnek egy olyan nagy művet kell ismertetnie, mint Romsics Gergely *Összeomlás és útkeresés, 1917–1920. A magyar külpolitikai gondolkodás útjai* című munkája, nem meglepő, hogy egyszerre pirul a megtiszteltetéstől és sápad el a rá váró feladattól. Úgyhogy adja is magát, hogy Clióhoz fordulva *invokációként* egy historiográfiai bevezetéssel kezdjünk – már csak azért is, mert a szerző a szokott szerénységével biztos azt válaszolná, hogy ha nagynak tűnik is a műve, csak azért, mert óriások vállán áll.

Az első világháborús vereséget követő 1918–1919-es összeomlás mind a két világháború közötti ellenforradalmi berendezkedés, mind az 1945 után a hatalmat fokozatosan megszerző kommunisták legitimációjában fontos szerepet játszott. A jobboldali értelmezések – mint amilyen a bukást kizárólag belső okokkal magyarázó Szekefű Gyula *Három nemzedék* című 1920-as munkája – szerint Magyarország az ország védelmi képességeit meggyengítő liberalizmus és a „baloldal aknamunkája” miatt vesztette el a világháborút az „extra Hungariam non est vita” szellemében. E nézetek képviselői elsősorban a minimum naiv és gyenge politikusként, hovatovább tehetetlen bábként, rosszabb esetben hazaárulóként beállított Károlyi Mihályt tették

* ROMSICS Gergely: *Összeomlás és útkeresés, 1917–1920. A magyar külpolitikai gondolkodás útjai*. HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2023. 664 p. Jelen recenzió a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

felelőssé az ország kétharmadának elvesztéséért. Ezzel szemben a baloldal a magyar „uralkodó osztály” 1867–1918 közötti önző és szűk látókörű, a sovíniszta vilmosi Németország érdekeit kiszolgáló politikáját hibáztatta a magyar népet ért katasztróféért. Utóbbi interpretáció mintaadó megfogalmazását találhatjuk az 1945 utáni „népi demokrácia” egyik legjelentősebb történésze, a gazdaságtörténész Pach Zsigmond Pál jegyezte *Magyarország az első világháborúban* című korai, 1947-es pártiskolai kiadványban.

A külföldi levéltárak egyre inkább hozzáférhető anyagán alapuló, Magyarország történetét a nemzetközi folyamatokban elhelyező – és hazánk súlyát a helyén kezelő – diplomáciatörténeti munkákat elsőként a Kádár-kori történettudomány termelte ki. Az úttörő monográfiának L. Nagy Zsuzsa *A párizsi békekonferencia és Magyarország, 1918–1919* című 1965-ös könyvét tekinthetjük. A másik kiemelkedő jelentőségű mű Ormos Mária a „forradalmak korának” diplomáciatörténetét összegző *Padovától Trianonig* című 1983-as munkája, már csak azért is, mert a Kádár-rendszerben könyvcímbe itt szerepelt először a „Trianon” szó, amelyet évtizedekre tabusítottak (csak a kifejezést, a kutatási témát nem) – a könyv elképesztő sikerét ez is magyarázza.¹ Ormos Mária diplomáciatörténeti munkássága sokszorosan összekapcsolódott Ádám Magdáéval: forráskiadványok sorában publikálták a Magyarország és a „kisantantállamok” történetéhez kapcsolódó francia diplomáciai iratokat, így például a *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről, 1918–1919* című 1999-es dokumentumkötetet. Tőlük a stafétát Ablonczy Balázs vette át kutatóként és tudományszervezőként, a „Trianon 100” MTA–Lendület kutatócsoport vezetőjeként,

¹ Lásd Ormos Mária visszaemlékezését: „A kötetet eredetileg csak angolul szándékoztam az Akadémia megjelentetni, a pártkiadó azonban elkérte és szinte azonnal megjelentette rekord példányszámban, aminek következtében egyszeriben ismertté váltam határon belül és azon kívül is. Erdélybe nagy számban smuggerolták [csempészték – Cs. P.] be a kötetet, jöllehet a tettes büntetésre számíthatott.” ORMOS Mária: *Remények és csalódások*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017. 221.

amely a magyar békeküldöttség naplóját is megjelentette.² Az addig kevesebb fényt kapó, bár igen fontos 1918–1920-as magyar–olasz kapcsolatokra – hiszen Olaszország antantmissziót létesített Budapesten, Guido Romanelli ezredes alakját pedig legendák övezik a Tanácsköztársaság emlékezetében – világított rá a Juhász Balázs szerkesztette dokumentumkötet.³

Az angolzász nagyhatalmak vonatkozásában 1990-ben jelent meg Arday Lajos *Térkép, csata után – Magyarország a brit külpolitikában* című monográfiája. Bár a Rákosi-rendszerben Gyórfy Sándor azzal kívánt a párttörténetírás csúcspontjaira törni, hogy egész monográfiájában leplezi le, milyen sötét szerepet játszott az amerikai imperializmus a Tanácsköztársaság „megfojtásában”, mire befejezte a kéziratot, meghalt Sztálin, így a tervezett monográfia *ad acta* került – csak egy résztanulmány jelent meg az ominózus munkából.⁴ Így a Trianon előtti időszak amerikai vonatkozású feldolgozásait Glant Tibornak köszönhetjük,⁵ és persze Peter Pastornak, akinek – magyarul sajnos nem olvasható – *Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three* című, 1976-ban megjelent könyve relatív volt számomra. Pastor többek között rámutatott arra,

² ZEIDLER Miklós (szerk.): *A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2017.

³ JUHÁSZ Balázs (szerk.): *Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről, 1919–1920*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2018. A „forradalmak kora” magyar–olasz diplomáciatörténetének első, hiánypótló áttekintése is L. Nagy Zsuzsához köthető: L. NAGY Zsuzsa: Az olasz érdekek és Magyarország 1918–1919-ben. *Történelmi Szemle*, 1965/2–3. 262–274. Újabbban: HAMERLI Petra: A magyar–olasz kapcsolatok alakulása 1918–1919-ben. *Századok*, 2014/1. 133–150.

⁴ A publikált részlet *Az amerikai imperializmus szerepe a Magyar Tanácsköztársaság elleni intervencióban* című munkából: GYÓRFY Sándor: Adalékok az antanthatalmak magyarországi politikájához (1919. január–március). *Századok*, 1954/4. 569–592. Gyórfy Sándorról és az elfektetett Tanácsköztársaság-könyvéről: CSUNDERLIK Péter: „Nem hittem, hogy Kun Béla életrajzát rendesen meg lehet írni”. Hajdu Tibor a pályájáról és az 1918–1919-es forradalmak történetének kutatásáról. *Sic Itur ad Astra*, 70. [2020], 10.

⁵ GLANT Tibor: *Kettős tükörben. Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008; Uő (szerk.): *Az Egyesült Államok útja Trianonhoz. Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918*. BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2020.

hogy a szovjet-orszországi polgárháború szibériai eseményeinek, a Csehszlovák Légió és a „vörös magyarok” távoli harcainak mekkora hatása volt a leendő trianoni határok meghúzására.⁶ Vagy éppen – hogy kedvenc példámat hozzam – Pastor meggyőzően érvelt amellett, hogy a feminista Bély-Schwimmer Rózsa követté kinevezése – amit oly gyakran hoznak fel a „naiv” Károlyi-kormány állítólagos külpolitikai baklövéseinek példaként – teljesen logikus, racionális döntés volt egy olyan kormányzattól, amely éppen azt akarta demonstrálni, hogy az „új” Magyarország radikálisan más, mint a régi, így a Magyar Népköztársaságon ne verjék le a „reakciós” előd bűneit.⁷ A Károlyi Mihály vezette, hatalomra kerülő baloldali ellenelit ugyanis a pacifizmusának, demokratikus elkötelezettségének hiteles demonstrációjába vetve reményét bízott abban, hogy Magyarország megnyerheti a békét, ha már elvesztette a háborút.

Épp a különböző elitcsoportok külpolitikai gondolkodásának, várakozási horizontjainak és – a világtörténelmi határnak is bizonyuló, sokszerű változások megmérésére nem mindig elégséges – mentális eszközkészletének rekonstrukciója a vállalt célja Romsics Gergely túlzások nélkül magisztrálisnak nevezhető, interdiszciplináris nagymonográfiájának. Ez egyszerre a csúcsteljesítménye a „forradalmak kora” diplomáciatörténetének, ugyanakkor összegzése a szerző eddigi munkásságának. A 2004-ben megjelent *Mitosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában* című narratológiai munkája nyomán – hadd valljam be – amolyan „vak voltam, most látok” élményem volt, utána már másképp olvastam memoárokat.⁸ Ebben Romsics Gergely a vizsgált emlékirat-iro-

⁶ CSUNDERLIK Péter: Szibériában dőlt el Magyarország sorsa. Peter Pastor történész Trianonról. *Népszava*, 2020. június 6. (Szép Szó), 4–5.

⁷ Bély-Schwimmer Rózsa Károlyiék perspektívájából racionálisnak tűnő kinevezését és vitatott követi tevékenységének egykori svájci megítélését a fogadó ország forrásai alapján rekonstruálja: GYARMATI Enikő: Bély-Schwimmer Rózsa berni követi kinevezése svájci források és szempontok tükrében. *Századok*, 2022/2. 391–412.

⁸ Berecz Jánossal szövegeztünk a „vállalom” a romsicsgregoriánus hatásokat a 2019-ben megjelent munkámban: CSUNDERLIK Péter: *A „vörös farsangtól” a „vörös tájjárásig”. A Tanácsköztársaság ábrázolása a korai Horthy-korszak pamflet- és visszaemlékezés-irodalmában*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

dalom formalista elemzésével „Trianon” (az általa metaforaként jelölt összeomlás) két mesterelebeszélését azonosította. Az egyszerűség kedvéért baloldalinak nevezhető metanarratíva alapvetően strukturális (a nemzetiségi kérdés megoldatlansága), és az azokra ráerősítő konjunkturális (a háború végére kimerültek a központi hatalmak) okokkal magyarázta Nagy-Magyarország „szétetését”, azt organikusnak tartva, mint amely bele volt kódolva a történetbe, így felmentve mindenekelőtt a „menthetlent menteni próbáló” Károlyi-kormányt, melynek történetét a „remény nélküli küzdelem” toposza köré cselekményesítve beszélték el.⁹ Ezzel szemben a jobboldali nagyelbeszélés a szerves felbomlás helyett a züllesztést vagy egyenesen szétveretést hangsúlyozta, az „idegennek” minősített elemek bűnbakká tételével nemegyszer leképezve a németországi tördőfés-elméletet, hasonló antiszemita éllel, miképp azt például Gömbös Gyula tette az *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról* című 1920-as füzetében.

Romsics Gergely a 2010-ben megjelent *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941* című – három monográfiát is kitevő – munkájában a két világháború közötti német, osztrák és magyar múltértelmezések epicentrumában álló Habsburg Birodalom történeti emlékezetének elemzésével folytatta tovább a Duna-medence hatalmi viszonyainak első világháborút követő átalakulásának recepciótörténeti vizsgálatát – szintén narratológiai eszköztárral.¹⁰

Nem Romsics Gergelyen múlt, hogy elmaradt a magyar történetírás „nyelvi fordulata”, és csak megrendültek, de nem törttek meg a hagyományos történetírói elbeszélő szerkezet és tu-

⁹ Ezen (ön)képnek maga Károlyi Mihály volt az első számú propagálója azzal, hogy 1923-as első memoárja az *Egy egész világ ellen* címmel jelent meg, ami – részben vagy egészben – a mű nem hivatalos társszerzőjének, Lorsy Ernő újságírónak az érdeme (akiről Faludy György szórakoztató, bár bizonyára kiszínezett sztorikat közölt a *Pokolbeli víg napjaim* című regényes visszaemlékezésében). HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 387.

¹⁰ A művet és módszertanát ismertetem: CSUNDERLIK Péter: Achtung, Habsburg! *Korall*, 2012/49. 137–144.

dományos kritériumrendszer pozíciói (amelyet Hayden White „19. századiként” sajnált le¹¹), amelynek látszólag most ő is behódolt, és megtért a „nagyregény” műfajához. Míg korábbi történeti topológiai monográfiáiban nem kérdezett rá az elemzett források valóságtartalmára, mert az elemzés a szövegszervező stratégiai metaforák azonosításában, cselekményesítési minták, szüzsék és fabulák menti csoportosításában „merült ki” (valójában az akkor választott elméleti kereteken belül ez a legtöbb, mi adható), Romsics Gergely a maga számára rehabilitálta a történeti igazság fogalmát. Például egy nyomozás eredményeképp állást foglal abban a kérdésben, hogy készült-e szociáldemokrata puccs Kun Béla ellen a Tanácsköztársaság idején. A nevezetes Böhm–Cunninghame-találkozót az „áruló szociáldemokrata vezetők” toposzával értelmező pártállami történetírás, valamint az antantmegbízottakkal kapcsolatfelvételt kereső szociáldemokratákat csak a Tanácsköztársaság „nyugatos arcaként” megfestő Eva S. Balogh¹² közötti centrumpozíciót elfoglaló Romsics Gergely ugyanis amellet érvel, hogy: „a forrásanyag hiányossága ellenére belátható: *valóban* nem konspiratív módon, de legkétsőbb az áprilisi román offenzíva idején megkezdődött egy szociáldemokrata külpolitikai platform kialakulása, amely Kun Béla irányvonalának kormányon belüli ellenzékeként, s nem annak »nyugatos« arcaként működött” (351.). Bevallom, nekem szimpatikus ez az ismeretelméleti „reakció”. Míg a „nagy elbeszélések” harca (és az abból úgymond győztesként kikerülő neoliberais hegemonia¹³) idején „az igazságot” tagadó posztmodern megköze-

¹¹ „Amikor számos mai történész a történetírás »művészetéről« beszél, valójában mintha azt a művészetfogalmat tartaná szem előtt, melynek paradigmája nem több, mint a 19. századi regény. [...] Amikor a történészek azt állítják, hogy a történetírás a tudomány és a művészet elegye, akkor rendszerint arra gondolnak, hogy a késő 19. századi természettudomány és a 19. század közepi művészet kombinációja.” Hayden WHITE: A történelem terhe. In: Uő: *A történelem terhe*. Szerk.: BRAUN Róbert. Osiris Kiadó, Budapest, 1997. 53–54.

¹² S. BALOGH Éva: A Böhm–Cunninghame tárgyalások 1919 júliusában. *Történelmi Szemle*, 1979/1. 88–100.

¹³ Ennek lenyomata Francis Fukuyama – sokszor félreértett – *A történelem vége és az utolsó ember* című 1992-es, hegeliánus munkája, amelyben a liberális demokráciát azonosította a politikai rendszerek csúcsaként, mivel az emberek abban kaphatják meg a legnagyobb megbecsülést és tiszteletet (és amikor

lítés és szélsőséges relativizmus számított lázadásnak, az „igazság utáni” (post truth) jelenünkben már az, ha valaki ragaszkodik ahhoz: nem nivellálhatunk minden kijelentést a vélemények szintjén. Hiszen az egyik állítás tényeken alapul, a másik nem. (Sőt: az egyre sötétebb „új középkorban” – Umberto Eco elnevezése – nemsokára eljutunk oda, hogy az egykor a politikusok halálát kívánó punkelőadóknak az *Emberi és polgári jogok nyilatkozatát* kell elhadarniuk, ha botrányt akarnak.)

Romsics Gergely korábbi munkáihoz képest tehát a modern és posztmodern ismeretelméleti előfeltevések zárójelbe kerültek, a strukturalista (és posztstrukturalista) diskurzuselemzések azonban „megszüntetve-megőrizve” megmaradtak. Ahogy a szerző maga vall erről: „ez a könyv módszertani kiábrándulásom lenyomata is. Igyekszem érzékenyen elemezni, kitaratok amellett, hogy minden forrást addig lehet és kell olvasni, amíg arról kezd beszélni, amit elrejtteni volt hivatott, s természetes működési módomban továbbra is a diskurzusok belső ellentmondásainak feltárásáig tartó – posztstrukturalista árnyékot vető – vizsgálódás. Mégis, mindezt olyan narratív módon teszem, amelynek lehetőségeivel szemben egy évtizede még súlyos fenntartásaim voltak.” (8.)

Romsics Gergely a korábban megszokott fölényes magabiztossággal szedi ízekre az elemzendő textusokat, legyen szó a világháború alatt született „obskúrus pamfletekről” (mint Méhély Lajos *A háború biológiája* című 1915-ös füzeté, amely az állat- és növényvilágból vett „analógiákkal” vezette le a központi hatalmak szükségszerű győzelmét); a *Budapesti Hírlaptól* a *Világon* és a *Vörös Újságon* át a *Szózatig* terjedő ideológiai skálán elhelyezkedő lapok véleményformáló vezércikkeiről; vagy éppen memoárokról (Andrássy Gyulától Weltner Jakabéig), amikor a szövegek szerzőinek külpolitikai gondolkodását rekonstruálja. Csak már állást foglal, hogy az adott szerzők megállapításai-helyzetértékelései „helyesek” voltak-e, vagy sem.

Fukuyama bő három évtizede erre a következtetésre jutott, még be sem robbant az identitáspolitikizálás).

Csak hogy néhány példát hozzak (a tölem származó kiemelésekkel): a polgári radikális Szende Pál, a Károlyi-kormány pénzügyminisztere *A Wilson-féle program jövője* című 1918. októberi írásában „*helyesen látta*”, hogy „Wilsont az általa vélelmezett német militarizmus és autokrácia letörése foglalkoztatja igazán, nem az államhoz vagy az egyesüléshez való jogot elnyerő kis nemzetek”. (260.) Vagy a Károlyi Mihály mögött álló koalíció széteséséről írva Romsics Gergely megállapítja, hogy a Károlyi-kormány függetlenségi-nacionalista platformjához tartozó Lovászy Márton vallás- és közoktatási miniszter, Batthyány Tivadar belügyminiszter és Bartha Albert hadügyminiszter (a gyorsan leváltott Linder Béla utóda) „*lényegében helyesen érzékelték*, hogy a beilleszkedési politikára törekvő Károlyi és Jászi az ország belső átszervezésén, föderalizálásán túl bizonyos határváltozások elfogadására is hajlandó lesz”, és amikor a történeti határok változásának elfogadása valóban napirendre került (amit Károlyiék regionális integrációs törekvésekkel igyekeztek kompenzálni), „a függetlenségi párt vidéki derékhadát képviselő szárny ellenzékbe vonult” (a *Magyarország* napilap pedig a kormány ellen fordult). (274–275.) Vagy éppen a Jászi Oszkárék elé került 1918. novemberi elképzelésről, a szlávellenes alapon megvalósulni hivatott magyar–román unió tervéről (amely Erdély megtartását célozta): „A jó szándékú kívülálló által készített tervezet irrealitása 1918 végén első pillantásra nyilvánvaló volt – azt azonban *helyesen jelezte*: a magyar kormányra továbbra is nyomás nehezedett, hogy saját képességeit demonstrálva közelebb jusson belső problémáinak diplomáciai súlyt és hitelességet szülő megoldásához.” (293.) Vagy Károlyiék svájci követeként „Bédy-Schwimmer [Rózsa] *helyesen tudósított arról*, hogy a szövetségesek nem kívántak sem jobb-, sem baloldali eltolódást. Előbbiben a régi, feudális vezető réteg visszatérését, utóbbiban a bolsevizmus térnyerését sejtették”. (310.) Charmant Oszkár bécsi követ pedig „*helyesen mutatott rá*, hogy a nagynémet egységgel szemben a britek mellett még a francia diplomácia is támogatna egy dunai konföderációt”. (312.)

Még hosszan sorolhatnám: az egykori magyar külpolitikai elemzések-helyzetértékelések (amelyek az adott jelenükben jel-

lemzően épp annyira csak ködszurkálások voltak, amennyire a mai elemzők-diplomaták találgatnak, hogy mi is járhat mondjuk az amerikai elnök fejében, és milyen megoldáshoz folyamodik majd az USA) helyességének megállapítására Romsics Gergely kontrollforrásként a külföldi levéltárak anyagát használta, például a párizsi Diplomáciai Levéltárét. Eddig nem ismert diplomáciai iratokat is vizsgálva mutatja be például, hogy milyen francia geopolitikai elképzelések kondicionálták Trianont: Franciaország eltökéltsége, hogy szervezzen magának egy „pót-Oroszországot” a korábbi keleti szövetséges (a cári Oroszország) helyett, a vesztes, de továbbra is veszélyes Németország közép- és kelet-európai terjeszkedésének megakadályozására, illetve a bolsevizmus karanténba zárására. E folyamat során az utóbb „kisantantnak” elnevezett utódállamokra számított a francia biztonságpolitika, így a békekonferencián azoknak kedveztek Magyarország rovására a térségbeli határok újrarajzolásakor.

Az *Összeomlás és útkeresés* a mentalitástörténet, az eszmétörténet és a politikatörténet háromszögében helyezkedik el, emellett paradigmaticus példaként fognak rá hivatkozni, hogy a nemzetközi kapcsolatok tudományát miképp lehet a történetírásba oltani. Romsics Gergely ugyanis 2009-ben a nemzetközi kapcsolatok klasszikus realista iskolájáról – legismertebb képviselője Henry Kissinger volt – is publikált egy monográfiát.¹⁴ Ennek tanulságai (is) köszönnek vissza, amikor bemutatja, hogy az első világháború alatt a dualizmus kori elit a nagyhatalmi erőegyensúly elvét valló *realizmustól* miképp mozdul el a *hiperrealizmus* felé, amely már nem az erőegyensúlyban, hanem a kivívandó erőfölényben látja a biztonság letéteményesét. Pedig – a klasszikus realisták erre figyelmeztetnek – minél nagyobb fölénybe kerül egy szereplő, annál inkább növekszik a rendszer többi játékosának elégedetlensége, és így a hegemon potenciális fenyegetettsége: az úr ekképp maga is szolgává, az elnyomó saját hiperrealista hatalmi politikájának rabszolgájává válik. Ez magyarázta, hogy az 1916. őszi erdélyi román betörést követő,

¹⁴ ROMSICS Gergely: *A lehetetlen művészete. Diplomácia, erőegyensúly és vetélkedés a klasszikus realizmus elméletében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

apokaliptikus víziókban bővelkedő depressziós időszakot miért követte a nehézségen túllendülve, 1917 tavaszától-nyarától a balkáni informális birodalom tervezgetésének mániás periódusa a magyar (kormánypárti) politikai és gazdasági elit részéről, a keleti expanzió legitimációs ideológiájaként a fősodorba emelve a turanizmust. A hiperrealista perspektívából értelmezett biztonságigény (amelyhez olyan, a tőkeérdekek felől magyarázható imperialisztikus vállalkozások kapcsolódtak, mint az ukrajnai befektetések álma a cári rendszer bukását követően 1917–1918-ban,¹⁵ amikor úgy tűnt, hogy keleten „megnyertük” a háborút) magyarázza, hogy a magyar elit miért volt egyre kevésbé nyitott az engedményeket igénylő kompromisszumos békére. Erre persze kölcsönösen egyre kevesebb hajlandóság volt, hiszen a szembenálló felek már annyi tétet (emberi és anyagi áldozatot) dobáltak be a nyerőgéphez (a világháborúba), hogy már csak akkor érte volna meg kiszállni, ha az kipörgeti a „Multi Bar”-t, a minden korábbi befektetést igazoló totális győzelmet.

Inspiráló, amikor Romsics Gergely az egykori szereplők tevékenységét játékelméleti modellekkel értelmezi.¹⁶ Mint amikor rávilágít arra, hogy Wekerle Sándor lényegében a *war of attrition* játék logikáját előlegezte meg, amikor 1918 januárjában rájött: „olyan kimerülésig tartó háború folyik, amelyben győzelem nem

¹⁵ Romsics Gergely részletesen bemutatja a magyar politikai elitre ható első világháború alatti gazdasági érdekcsoportokat és lobbikat, vagyis a külpolitika-csinálás azon tényezőit, amelyek a fiatalon elhunyt, korát megelőző – és az 1960-as években újra felfedezett – német történészt, Eckert Kehrt a „belpolitika primátusáról” szóló téziséhez vezették (amely az ellenpontja Leopold von Ranke megállapításának, a „Primat der Aussenpolitik”-nak). Kehr munkásságához: Eckart KEHR: *Der Primat der Innenpolitik. Gesammelte Aufsätze zur preußisch-deutschen Sozialgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*. Hrsg. u. eingel. Hans-Ulrich WEHLER. Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1965.

¹⁶ Erre az eljárásra egy korai példa Romsics Gergely munkásságából a negatív emlékezetű, „ügyetlen” uralkodóként számontartott IV. Károly kül- és belpolitikai lépéseit újraértékelő írása. Ebben a nemzetközi kapcsolatok tudományára támaszkodó, korszerű diplomáciatörténeti elemzéssel amellől érvelt, hogy a látszat (és az elmaradt eredmények) ellenére egytől egyig racionálisak voltak „K. játékos” húzásai, így „szerencsétlennék” tekinthetjük az uralkodót, de a helyzetfelismerés hiányával vagy koncepciótlansággal semmi esetre sem vádolhatjuk: ROMSICS Gergely: A „szerencsétlen” Habsburg. *Heti Válasz*, 2004. szeptember 30. 21–23.

képzhető el anélkül, hogy a szintén kimerülőfélben lévő ellenfél belássa: akkor sem nyerhet, ha még tovább kitart. Megegyezés ilyen helyzetben csak akkor képzhető el, ha mindkét fél felismeri a végső győzelem lehetetlenségét”. Ebben az esetben a kompromisszumkeresés épp a béke ellen hat, mivel azt az ellenfél a gyengeség, a kimerültség jeleként értékeli, és – Wekerlét idézve – „ellenségeink táborában azt a hiedelmet erősíti meg, hogy nem őszinte elhatározásunk és szándékunk, hanem meggyengült erőnk kényszerít a békére”. (190.)

És hogy még egy – hosszabb – szövegrészlettel illusztráljam a módszert: „Kevesebb figyelmet kapott a szakirodalomban az alkufolyamatok dimenziója, tehát azoknak a helyzeteknek a vizsgálata, amelyek során a magyar fél ajánlatot tesz, és koncessziókat igyekszik biztosítani a maga számára a hasonlóan eljáró mindenkori partnerével folytatott tárgyalásokon. Ennek értékelése arra mutat rá, hogy egy-egy államnak megérhette Magyarországgal együttműködni – így Olaszországnak vagy Romániának 1919 augusztus–szeptemberében –, ám ebből nem következett, hogy elköteleződtek volna a feltétlen megállapodás mellett. Ilyen helyzetekben a tárgyalások akkor kiegyensúlyozottak, ha minden fél hasonló alternatívákkal rendelkezik. A román–magyar tárgyalások éppen arra hívták fel a figyelmet, hogy a kiszolgáltatottabb, gyengébbik ország könnyen olyan helyzetben találhatja magát, amelyben a partnere mindenképpen jól jár, míg ő maga egyre többet fektet be egy mindig csak távolodó kedvező végkimenetel reményében. Az alkufolyamatok során az alternatív stratégiával rendelkező partner könnyen dönthet amellett, hogy kiszáll a játékból, sőt, eleve készülhet ilyen »csaló« stratégiával, ha tudatában van a másik ország kiszolgáltatottságának. A »csalás« ellen a játékelmélet és a vele nagy fokú hasonlóságot mutató régi diplomáciai bölcsesség szerint csak úgy lehet védekezni, ha egy adott játékos mindig a legrosszabbra készül, tehát abból indul ki, hogy a másik becsapja, és a saját hasznát igyekszik maximalizálni. A bizalmatlanságnak ez a légköre az együttműködés lehetőségét igen nagy mértékben beszűkíti, és újratermeli a bizalom hiányát. Az 1919-es román–magyar közeledés kudarctörténete erre hívta fel a figyelmet, és megerősítette

a bizalmatlanság történetileg kondicionált légkörét.” (481–482.) Kategorikusan idéznem kellett ezt a példát, annyira impresszív – „érdek nélkül tetszik”, hogy Immanuel Kant fogalmával éljek, akinek szelleme belengi a kötetet.

Romsics Gergely a kor külpolitikai gondolkodásának reprezentánsait Martin Wight *International Theory: The Three Traditions* című 1991-ben kiadott műve nyomán három hagyományba sorolja: a realista, a racionalista vagy a revolucionista tradícióba. Ezen elméleti megközelítésnek köszönhető, hogy például Hajdu Tibor és Varga Lajos alapművei¹⁷ után is tud újat mondani még a kommunisták és a szociáldemokraták 1919-es viszonyáról. A közös revolucionista hagyománnyal (és gondolkodási kerettel) magyarázható, hogy a Vörös Hadsereg 1919. május–júniusi északi hadjáratára egyként nem a területi integritásért folytatott honvédő, hanem „rendszervédő háborúként” tekintettek, és hogy a szociáldemokraták olyan nehezen tudtak kilépni a Kun Béla kézi irányításával vezetett külpolitika árnyékából, és csak a proletárdiktatúra utolsó heteire artikuláltak saját külpolitikai koncepciót, amikor már késő volt.

Kun Béla külpolitikájának – amit bátran illehetünk a „piaci légy”-diplomácia elnevezéssel – elemzése briliáns, és nem nélkülözi a jelenbeli tanulságokat (noha ezeket nem teszi explicitté az aktuálpolitikai kiszólásoktól tartózkodó szerző). Ha valaki figyelemmel kísérte az elmúlt évek diplomáciai csörtéit, annak ismerős lehet ez a fajta külpolitika, amelyet a kettős beszéd, a blöffölés, a nyugati nagyhatalmakkal szemben kihívó arrogancia jellemez. Kun bízott abban, hogy az antant vezetőinek akad Magyarországnál sokkal súlyosabb problémája (akkor – és most éppen megint – Oroszország), így úgylát hajlanak a megegyezésre még egy olyan „latorállammal” is, amilyennek a proletárdiktatúra számított 1919 tavaszán. Végül azonban nem tették: „A kommunista ideológia jegyében eljáró, a napi külpolitika intézését mintegy magánbirtokként őrző, sokszor a kormányzótanács látókörén kívül cselekvő Kun Béla taktikusként a belharcokban si-

¹⁷ HAJDU Tibor: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1969; VARGA Lajos: *Kényszerpályáról tévútra. Szociáldemokraták a Tanácsköztársaságban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2019.

keres maradt, és megőrizte pozícióit. Ám mint külpolitikus egyre több kudarcot szenvedett el. Az, amit párthívei vallottak – töke és munkásság szükségszerű és örök osztályháborúja –, rosszhiszemű cselekedetei nyomán, önbeteljesítő jóslatként valósággá vált. Elvesztette az antant bizalmát, és erősítette azokat az erőket, amelyek rendszerének teljes felszámolására törekedtek.” (418.)

Hosszan lehetne még sorolni Romsics Gergely kutatásának és interdiszciplináris elemzésének eredményeit. Végül arra helyezem a hangsúlyt, amit maga is különösen fontosnak tartott: „A történeti elemzés kiemelt feladata az is, hogy az eltérő rezsimek által alkalmazott, a világképek és politikafelfogások különbözősége ellenére jól láthatóan hasonló eszközöket és taktikákat leírja.” (28.) A sarokba szorított, kiszolgáltatott Magyarország vezetői ugyanis annyira eszköztelenek voltak, hogy nem maradt más adujuk, mint például a bolsevizmussal riogatás, így hiába voltak különböző külpolitikai hagyományok reprezentánsai, hozzá fordultak.

Kosztolányi Dezső emlékezetesen gúnyolja ki az *Édes Anna* című regényében a „forradalmak korának” hirtelen rendszerváltásait, amikor az „elvtársakból” egy nap alatt lettek újra „urak”, és akadt kormány, amely gyorsabban megbukott, mint hogy a miniszterelnök nevét megjegyzezhették volna. A belpolitikai megszakítottságok azonban elterelik a figyelmet a külpolitikai folytonosságokról. Bár Károlyi Mihályt, Kun Bélát és Horthy Miklóst világok választották el, Párizsból nézve könnyen tűnhettek egyszerűen csak „magyar nacionalistának”, ráadásul számos közös elem kimutatható az eltérő „rendszerek” külpolitikájában. Romsics Gergely hét tényezőt azonosít, amelyek 1918. október végétől 1920 júniusáig tartósan helyet kaptak a magyar elitek külpolitikai gondolkodásában: a már említett „bolsevik kártya”; az antanthatalmak csapatainak behívása rend- és békefenntartóként az utódállamok területrelé kísérleteinek korlátozására; a népszavazások tartásának kezdeményezése a magyarlakta területek megtartására; együttműködés Olaszországgal a külpolitikai elszigeteltségből kitörésre; az orosz vezetéssel megvalósuló kontrahegemonikus szövetségben részvétel és a hazánknak kedvező politikai fordulat elérése (Kun Béla esetében kifejezetten

kierőszakolása) Bécsben mint „a közép-európai geopolitika sarkpontjában”. (562–572.) Végül pedig az összes vezetés nyitott volt a nagyhatalmi diktátumok elfogadására, azok óriási költségei ellenére is. Ekképp Romsics Gergely rámutatott egy hagyományosan diszkontinuusnak látott, zaklatott időszak külpolitikai kontinuitásaira.

Az *Összeomlás és útkeresés* című nagymonográfia egy szép-irodalmi párhuzammal *A befejezetlen mondatra*, az avantgárd irodalomból érkező Déry Tibor realista igényű, de minden korszerű, modernista irodalmi hatást egybeolvasztó nagyregényére emlékeztet, a magyar próza addigi csúcsteljesítményére (az emigrációban született kézirat már azelőtt legenda lett, hogy 1947-ben először nyomtatásban megjelent). Annak szerzőjével kérhetem azokat, akik kinyitják a súlyos kötetet: „Ne mérjék szűkre az olvasásra szánt időt.”¹⁸

Csunderlik Péter

¹⁸ DÉRY Tibor: *A befejezetlen mondat*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 7.